

voortgang in hun onderzoek mogen hebben geboekt, maar dat dit kennelijk nog niet in het globale beeld van de Franse geschiedenis is opgenomen. Het wachten is, aldus Van Deursen, op een nieuwe Presser die ons de beklemming van 1685 laat voelen. Voor zo'n boek, en dat is Van Deursens tweede punt, doet serieel onderzoek nauwelijks terzake. Het voegt, stelt hij, niets aan onze kennis toe en suggereert grotere zekerheid dan feitelijk kan worden bereikt. Oude wijn in nieuwe zakken. Van Deursens voordracht vormt een duidelijke en heilzame les in de interpretatieproblemen van het getal, maar hij gaat toch net even te snel als hij — met enkele tactische slagen om de arm—oppert dat kwalitatieve domeinen van de samenleving (zoals het geestelijk leven) niet aan de hand van kwantitatieve indicatoren te benaderen zouden zijn. Suggereert die stelling niet een grotere zekerheid over wat in een mensenleven en in de samenleving kwalitatief is dan voor een historicus verantwoord mag heten? Hoort kwaliteit bij cultuur, kwantiteit bij economie en demografie? Is het niet veeleer zo dat alle domeinen van de geschiedenis zowel kwalitatieve als kwantitatieve aspecten kennen en dat het erop aankomt de juiste, zowel heuristisch meest vruchtbare als theoretisch meest verantwoorde menging van methoden te vinden?

Willem Frijhoff

D. Droixhe, P.-P. Gossiaux, ed., *L'homme des Lumières et la découverte de l'autre* (Études sur le XVIIIe siècle. Volume hors série III; Brussel: Université libre de Bruxelles, 1985, 224 blz., ISBN 2 8004 0891 X).

De derde sectie van het zesde internationaal congres over de Verlichting (Brussel, 1983) was volledig gewijd aan 'de Europeaan en de ontdekking van de andere', terwijl er daarnaast ook een ronde-tafel-conferentie was over 'de epistemologie van de antropologie in de achttiende eeuw'. Dit boek bevat vijftien bijdragen, die volgens de samenstellers representatief zijn voor de ongeveer veertig mededelingen op beide initiatieven. Zij werden daarbij echter de thema's, die elders reeds goed uitgewerkt werden. In hun inleiding geven ze daarom een globaal beeld van de problematiek.

Het eerste deel over de antropologie begint met een merkwaardige vergelijking van Christoph Meiners met Joseph-Marie de Gérando door B. Rupp-Eisenreich. Het enige gemeenschappelijke van beiden was dat ze probeerden het beschrijven van de niet-Europese wereld te vernieuwen. Gossiaux trekt in zijn artikel enkele grenzen van de kennisleer, die gedurende lange tijd het denken over de mens verlamden. Daarbij ontleedt hij de voorlopers van de huidige culturele antropologie en bespreekt hij enkele achttiende-eeuwse studies over het menselijk ras. L. Strivay behandelt hoe ingenieur Nicolas-Antoine Boulanger dacht over de geologische ontwikkeling van de aarde. Uiteraard maakte Boulanger de overstap naar een globale evolutieleer om zo als het ware 'zijn' systeem te ontwerpen, maar zonder dit zelf te publiceren. D. Brewer analyseert hoe Diderot over de andere of 'de vrouw' schreef. Hij concludeert dat Diderot ook deelnam aan de mystificatie van de vrouw en ondanks zijn kritische zin te weinig afstand hield van de overheersende logica.

Het tweede deel over taal en tekens begint met een systematische uiteenzetting van Simonsuuri over Thomas Blackwell jr. en de klassieke mythologie. Daarbij wordt de inbreng van Blackwell om de mythen te begrijpen vergeleken met die van anderen zoals Bacon en Vico. B. Stafford vertelt hoe men op verschillende manieren over de 'natuurlijke' en 'kunstmatige' tekens van

stenen, planten en dieren begon te schrijven. Zij aarzelt niet om van Cozen en Warbuton over te schakelen naar de auteur van detectiveverhalen Edgard Allan Poe. Het volgende, vlotte artikel van B. Didier gaat over het schrijven over primitieve en niet-Europese muziek door Rousseau en enkele anderen. Zij opent daarbij het perspectief op de beperkte informatie over vreemde culturen bij deze Europeanen. Ook J. T. Andresen-Tetel wijst op het gebrek aan goede kennis over Amerikaanse talen in het Europa der Verlichting. Als voorbeelden bespreekt zij de pogingen om de taal van de Huron-Indianen en het 'nahuatl' van de afstammelingen der Azteken te begrijpen en te beschrijven. D. Droixhe beschrijft in hoeverre de Afrikaanse talen toen reeds door anderen bestudeerd waren. Daarbij heeft hij het eerst en vooral over de kanttekeningen van Voltaire bij deze vreemde culturen.

Het derde deel gaat over reizen en ontmoetingen van West-Europeanen naar en met andere culturen. A. Gunny bespreekt op boeiende wijze de eerste reisverhalen over de Maskarenen en zuidelijk Afrika. Daarbij gaat bijna alle aandacht naar de wijze waarop de bewoners van deze eilandengroep en de Hottentotten voorgesteld werden. In een kort artikel schetst D. L. Schlafly hoe bij de bezoekers van Rusland tijdens de regering van Catharina II een ander beeld ontstond van dit 'barbaarse' land, waar de beschaving langzaam doordrong. D. Pregardien schrijft over een algemene uitgave over de godsdienstige gebruiken en gewoonten in de Europese en vreemde religies. Deze reeks, die begon in 1723, lokte interessante reacties uit, terwijl Pregardien het hoofdzakelijk heeft over de iconografie ervan. C. Biondi behandelt hoe in de achttiende eeuw 'zwart Afrika' meer benaderd werd als een wereld van mensen dan als leverancier van grondstoffen. Maar alle vooroordelen over de zwarten waren zeker nog niet overwonnen. M. Bastiaensen bespreekt de discrete aanwezigheid van de oosterse godsdiensten der Mandaeërs en Sabaiëten in de literatuur en de discussies tijdens de Verlichting. Hij is vooral geïnteresseerd in de wijze waarop ze voorgesteld werden en hoe ze het algemene denken beïnvloed hebben. T. W. Bowling onderzocht de voorstelling van de oorspronkelijke inwoners van de 'Nieuwe Wereld' in 99 Franse romans, die tussen 1751 en 1800 gepubliceerd werden. Naast kwantitatieve gegevens geeft hij vooral informatie over de wijze waarop de Europeanen de autochtone Amerikanen leerden kennen.

Kortom al wie iets meer wil vernemen over hoe de Europeanen de rest van de wereld zagen in de achttiende eeuw kan in dit boek zijn gading vinden. De talrijke bibliografische gegevens verschaffen tevens een goede introductie tot dit aspect van de cultuurgeschiedenis. Er ontbreekt echter aan het boek een index om deze schat aan informatie te ontsluiten, terwijl er ook nauwelijks gegevens over de auteurs vermeld worden. Dit verhindert niet dat de lezer veel leert over de mensen van de Verlichting.

W. Baeten

H. Hasquin, e. a., ed., *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers* (Brussel: Gemeentekrediet van België, 1987, 539 blz., ISBN 90 5066 024 x).

Naar aanleiding van het festival 'Europalia 1987 Österreich' verzocht de financiële instelling het Gemeentekrediet professor Hasquin om een nieuwe synthese over België in de achttiende eeuw samen te stellen. Als secretaris van de 'Groupe d'étude du XVIIIe siècle' recruteerde Hasquin vooral onder de Franstalige universitaires de nodige specialisten om dit project te